

Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk (FSF)

2019-10-22

www.fabod.nu

info@fabod.nu

Utredningen om hållbar terrängkörning

Utredare Anders Lillienau

anders.lillienau@regeringskansliet.se

m.registrator@regeringskansliet.se

FSF synpunkter till arbetet med utredningen om hållbar terrängkörning, M 2018:05

Förbundet Svensk Fäbodkultur ser anledning att inkomma med grundläggande information om fäbodbruket, fäbodbrukets förutsättningar samt omständigheter och särskilda behov i samband med näringsverksamhetens bedrivande och utifrån detta följande konkreta förslag med anknytning till utredningen om hållbar terrängkörning.

Förslag

- Att på erforderligt sätt, och utifrån nedanstående redogörelse, även beskriva fäbodbrukets som näringsverksamhet historiskt, traditionellt, kulturellt och rättsligt grundande extensiva markanvändning för betesdrift och andra med driften tillhörande praktiska aktiviteter enligt tradition, sedvana och rättigheter. Detta i syfte att sprida kunskap, insikter och förståelse för såväl verksamheten som behovet av hänsyn till betesdriften och betesdjuren hos relevanta aktörer i samhället för denna uråldriga brukningsform som för många är mindre känd eller helt obekant.

- Att det ska införas ett förtydligande i terrängkörningslagstiftningen vad avser användning av motorfordon för fäbodbrukets ändamål och relaterat till fäbodbrukets utmarksbete:

Antingen genom att uttryckligen och beskriva att även fäbodbruket och betesdriften på utmark i detta sammanhang inlemmas i det etablerade begreppet jordbruk. Detta i syfte att tillmötesgå fäbodbrukets transport- och färdselbehov med motorfordon i utmark* i skogs- och fjällområden i samband med betesdrift eller utövande av andra med driften tillhörande praktiska aktiviteter enligt tradition, sedvana och rättigheter.

Eller att med samma syfte införa ett parallellt begrepp "fäbodbruk och utmarksbete" vid sidan av de etablerade begreppen för markanvändningsformerna jordbruk, skogsbruk respektive rennäring.

Grundläggande kunskap

Utmarksbete i skärgårdar, skogs- och fjällområden har historiskt bedrivits i princip i hela landet. Fäbodbruket utgör en uråldrig form av säsongvis utlokaliserad betesdrift och tillhörande livsmedelsproduktion på utmarker i skogs- och fjällområden och på avstånd från hemgården. Fäbodbruket har historiskt omfattat långt mer än 100 000 driftsenheter. Idag bedrivs verksamhet vid ca 200 kvarvarande fäboddar i bruk i landet, företrädesvis i Värmland, Dalarna, Gävleborg, Västernorrland och Jämtland, men även i Västerbotten och Norrbotten. Utmarksbete kan även bedrivas på i praktiken motsvarande sätt direkt från skogs- och fjällgårdar.

Fäbodbruket som det utvecklade brukningssystem vi idag känner det uppstod möjligen under järnåldern. Utmarksbetet med frigående tamboskap har dock sina tidigaste rötter i bondestenåldern. Under historiska tidsrymder har det alltså bedrivits omfattande betesdrift med främst nöt, men även får, get och häst. Utifrån dessa historiska perspektiv har det utvecklats en grundläggande integration mellan boskapsskötseln och övrigt areellt nyttande av landskapet. Dessa historiska grunder måste också beaktas i utformningen av modern lagstiftning.

* Utmark - se särskilt förtydligande nedan.

Fäbodbruket utgör en unik del av vårt kulturarv och svarar för viktiga naturvärden i det nordsvenska kulturlandskapet. Fäbodbruket inrymmer ett rikt immateriellt kulturarv genom de särskilda kunskaperna om djurhållning, nyttjandet av landskapets olika dimensioner och speciellt traditionell förädling av mjölkprodukter. Fäbodbruket berörs av flera skyddsmekanismer inom sektorerna miljö, historia och kultur. Fäbodbruket är uppmärksammat i svenska nationella och regionala miljömålen. Fäbodbruket ingår även under konventionen om biologisk mångfald (CBD), artiklarna 8j och 10c, som avser att värna ursprungliga folk och traditionell kunskap kring sedvanebaserat hållbart nyttjande av biologisk mångfald.

Fäbodbruket utgör en komplex näringsverksamhet med regelmässigt behov av extensiv betesdrift under barmarksperioden och ett relativt omfattande arealutnyttjande i skogs- och fjällområden. Med detta följer behov av hänsyn till frigående tamboskap, men också i var tid tillhörande relevanta transportbehov såväl i anslutning till som vid direkt utövande av betesdrift i ett modernt brukande av marken, samt andra med driften tillhörande praktiska aktiviteter enligt tradition, sedvana och rättigheter.

Oansvarigt utövad terrängkörning vid övrigt areellt nyttjande av landskapet kan orsaka störningar för djurskötseln. Den situationen torde främst uppkomma vid motorburet friluftsliv med fyrhjuling (motsv) eller motorcykel, och störningen förorsakas främst av hög ljudnivå och hastigt närmande, störningen kan ytterligare försvåras om det sker av människor i grupp. Enstaka kontaktsituationer under lugna former är generellt inget problem, men som regel beror det på hur den enskilda människan/besökaren betar sig vid närmande till djuren.

Betesrätten

Den extensiva betesdriften sker regelmässigt med frigående betesdjur på ostängslad mark. Denna betesdrift vilar på betesrättigheter utifrån urminnes hävd och sedvanebruk, och benämns vanligen och i dagligt tal mulbetesrätt på utmarkerna. Dessa betesrättigheter har sina rötter i en uråldrig praktisk samverkan inom var bolby, bydel, socken och sedermera skifteslag (motsv) för att möjliggöra denna form av gemensamt betesnyttjande, något som var absolut nödvändigt för boskapsskötseln och därmed för människornas överlevnad i dessa trakter i äldre tider. Sommarens flödande betesresurser i skogs- och fjällområden nyttjades regelmässigt då de närmare belägna åker- och ängsmarkerna användes för produktionen av vinterfoder samt viss annan livsmedelsproduktion. Utifrån detta har tidigare också utvecklats lokala tillämpningar och regelverk kring den gemensamma betesdriftens utövande. Det är i grunden markägaren som disponerar betesrätten, och då numera utifrån stamfastighetens ideella andel i det lokala utmarksområdet, vilket i praktiken hanteras som en informell samfällighet. Från tid till annan så varierar nyttjandet av dessa betesrättigheter, men betesrättigheterna utgör generellt en latent tillgång för jord- och skogsbruksfastigheterna. Betesrättigheterna har vanligen formaliserats historiskt i samband med storskifte, laga skifte eller avvitrting. Beroende på andra händelser kring regelverkens utformning kan betesrättigheterna även formuleras baserat på exempelvis sedvana, förläning, officialservitut, avtalsservitut, annat avtal, skifteshandlingar eller annan lagstiftning. I enstaka fall kan betesrätten ha överlåtits i köp, vilket då framgår av avtal eller inskrivning. Betesrättigheterna kan områdesvis också ha åsatts andra benämningar såsom vallrätt, lötesrätt och fäbodrätt, ibland med kompletterande funktioner med regionalt något varierande innebörder. För var trakt får man vid behov gå till de historiska grunderna, och handlingarna, för att kunna beskriva den rådande rättssituationen vad gäller betesdriften. Oberoende av mulbetesrätten har varje enskild markägare rätt att utöva stängslad betesdrift på sin enskilda fastighet.

Fäbodbetet bedrivs ofta under hela barmarksperioden och ibland också i flerfäbodsystem där brukaren flyttar med sina djur mellan olika fäboddar under delar av betessäsongen. Till betesdriften knutna rättigheter kan även ingå vedtäkt, fång av stängselvirke och andra enligt tradition och sedvana knutna rättigheter till naturavttag och naturprodukter för betesdriftens och fäbodbrukets verksamhet.

Sålunda behöver enligt vår mening framgå i terrängkörningslagstiftningen att färd i terräng med motorfordon i samband med djurtillsyn, samling och flyttning av djur kan ske inom men också till och från området för fäbodbrukets betesdrift. Det gäller också i förekommande fall naturskyddade områden och regleringsområden där betesdrift bedrivs. Det måste även inrymma fäbodbrukets förberedelser och planeringsinsatser för betesdriften, underhåll av stängsel och andra anläggningar, tillsyn, bevakning och kontroller, djurtransport, kalvmärkning och annan djurskötsel, transporter till och från fäboden av produkter och förnödenheter samt tillhörande aktiviteter såsom transport för ved, foder och andra naturprodukter i verksamhet och för fäbodbrukarnas försörjning, både sommartid och i förekommande fall förberedande arbeten vintertid på snöföre.

Utifrån denna överblick följer också att det vad gäller samnyttjande av landskapet och de aktuella betesområdena regionalt utvecklats praxis i förhållande till övrigt marknyttjande som jakt, fiske, skogsbruk, rennäring, fritidsboende och allemansrättsligt nyttjande där tamdjursbetet och fäboddriften alltid varit ett starkt vägande intresse. Om än det stundom kan uppstå diskussioner i takt med en växande okunskap i samhället i övrigt om fäbodbruket som kultur och driftsform.

Med tidens gång och samhällets förändringar, bland annat en starkt växande fritidsverksamhet över delar av vårt land, finns alltså anledning att synliggöra fakta vad gäller fäbodbrukets kulturhistoria, driftsform och markanvändning, liksom de historiska och rättsliga grunderna samt behoven för framtiden att värna förutsättningarna för fäbodbruket som levande kulturarv. Detta blir förstås alltmer angeläget i takt med att allt fler övriga nyttjare av landskapet saknar personlig anknytning till den lokala bygden, och därigenom kan sakna kunskaper om fäbodbruket, betesdriften med frigående tamboskap och de lokala brukartraditionerna. Det är också av vikt att ge rättsväsendet tillgång till relevant kunskap i den händelse det uppkommer ärenden med anknytning till fäbodbrukets markanvändning.

Betesrätten har senast behandlats relativt uttömmande i SOU 2003:116 *Betesrätt vid fäbodbruk, m m.*

Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk

Kenneth Johansson, ordförande

* Förtydligande angående begreppet utmark. Här definierat som nyttjad impediment-, skogs- och fjällmark i ett mångsidigt utmarksbruk enligt sedvana och traditionella rättigheter, bland annat genom betesdrift med frigående fäboddjur. Dessa markområden är definitionsmässigt belägna utanför den egentliga hägnade och/eller uppodlade inägomarken. Det är i fallet när jordbruksmarken definieras snävt som inägomark i form av åkermark, ängsmark eller hägnad betesmark som det kan uppkomma problem med tolkningen vad gäller fäbodbruket och dess extensiva markanvändning, vilket alltså i huvudsak och regelmässigt bedrivs på utmarken, i skogs- och fjällområden utanför åker-, ängs- och hägnad betesmark.